

'דבר אחר, אחימן בנה ענת, ששי בנה אלש, תלמי בנה תלבוש' — אין זה שייך לכאן אלא ביומא י', שם מבארת הגמרא המקומות הנזכרים בתורה. ומשגרא דלשנא הביאווהו כאן. ורש"י מחק גם שם (הערות למסכת סוטה).

'ואין לך טרשים בכל ארץ ישראל יתר מחברון (משום) דקברי בה שיכבי, ואין לך מעולה בכל הארצות יתר מארץ מצרים... ואפילו הכי חברון מבונה אחד משבעה בצוען' — ע' דברים מאלפים בעומק הענין ורמיזותיו, בספר לקוטי מאמרים לר"צ הכהן (דף גט ואילך). וראה עוד בהרחבה ובבאור בספר 'תבל בצדק' שער עשירי, לאבי מורי זצ"ל, הכ"מ.

דף לה

'דין ראש קטיעה ימלל?!' — יש מי שפרש, על שם שהיה יהושע ראש לשבט אפרים שיצא ממצרים קודם לזמן הקצוב ובשל כך נהרגו מהם ו'נקטעו' — וזהו שאמרו לו: גם עתה רוצה אתה להכנס לארץ בפזיזות (בן יהוידע).

עוד יש לפרש, הכל ידעו שיהושע יהיה הראש והמנהיג לאחר משה, והוא יכניסם אל הארץ. ולכן אמרו לו, אין לך להביע דעה בדבר זה, כי לכבודך אתה אומר להכנס (הנצי"ב). ועל דרך פרש"י, 'ראש קטיעא' — שאין לו בנים ליטול חלק בארץ, יש מפרשים שאמרו, לפיכך הוא אומר לנו עלה נעלה וירשנו, כי לא איכפת לו להילחם, שאין אין לו בנים אשר יילחמו ויסתכנו (בשם הנצי"ב). ויש מפרשים, לכך הוא רוצה לעלות, כדי שבזכות ארץ ישראל הוא ייפקד בזרע (כמו שאמרו ביבמות סד לענין השוהה עשר שנים ללא ולד, שמונים מעת שנכנס לארץ. עפ"י 'הערות במסכת סוטה'). והערוך מפרש 'ראש קטיעא' — על שם האות י' [שהיא כקטועה] שהוסיף לו משה רבינו בראש שמו. ונראה שכוונתם בזה, שלכך יהושע מדבר טוב על הארץ, מפני שמהה התפלל עליו שיעיד טוב, ועל כן אין ראייה מדבריו על אמיתות הענין (הערות במסכת סוטה).

'זכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם?!' — לא הזכיר שמו במפורש כי אסור לקרוא לרבו בשמו. ולא רצה להוסיף לו תואר של כבוד, כי חשש שמא ירגיז את העם בכך, לכך כנהו 'בן עמרם'. (עפ"י לקוטי שיחות ח, עמ' 84. וע' של"ה מסכת פסחים תטו).

'אל תקרי ממנו אלא ממנו'... — רש"י כתב שאין לגרוס כן, לפי שאין הפרש בין קריאת 'ממנו' בגוף ראשון ברבים, ל'ממנו' של גוף שלישי יחיד. ובדבר זה יש חילוקי דעות בין המדקדקים והמסורות המערביים והמזרחיים, שיש המבחינים ביניהם; ביחיד ה'נ' מודגשת [להורות על השמטת אות ה' — כאילו כתוב 'ממנהו'], משא"כ ברבים. (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, רלב. וכ"כ במנחת שי עפ"י האבע"ז; מהר"ל בחדושי אגדות; פתח עינים — ערכין טו. והתוס' שם (ועוד) כתבו שאין לחלק בדבר. וע' בחכמת מנוח כאן. וכן יש לומר לדעת רש"י, שיש דגש גם בלשון רבים. כן כתב הגרעק"א עפ"י רש"י רות על הפסוק 'להלן תעגנה').

יש שכתבו שהחילוק הוא בין ניקוד הוא"ו בחולם או בשוורוק. וכבר דחה דעה זו בפתח עינים שם, שלעולם אין מופיע 'ממנו' בחולם).

על דרך הרמז: מילוי האותיות שבמילה 'ממנו' — גם הוא 'ממנו', (שהרי מילוי אותיות כפול, מ"ם, נו"ן ו"ו). וכאילו כתוב 'ממנו' פעמיים, לשתי משמעויות. (מובא בבעל הטורים — שלח. יג, לא)

'כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם' — אמרו, גם כאשר הוציאנו ממצרים, ביד חזקה הוציאנו, שהיתה מדת הדין מקטרגת עלינו כי אין אנו ראויים, וכפסע היה בינינו לבין אבדננו במצרים, ועל הים; ולא בכל יום נוכל לצפות ל'יד חזקה' כנגד מדת הדין, והלא מלאי עוון ופשע אנו ומה לנו כי נצפה תמיד לנס, שיהפכו עלינו סדרי בראשית תמיד? (מתוך ספר הפרשיות — שלח. וכיו"ב במרומי שדה כאן ובלקט שיחות מוסר' לגרי"א שר, ח"ב עמ' רצה).

וע' בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א כג; ח"ב יט; ח"ג יד; יו"ד ח"א ע) שנקט שרשעים גמורים היו בכפירתם בעיקר. והוציא מזה להלכה לענין צירוף מומרים ומחללי שבתות למנין עשרה, להיקרא בשם 'עדה'. וע"ע במובא בערכין טו.

ע"ע בספר הפרשיות שם בארוכה, באור כל הפרשה עפ"י ד"חז"ל. וע"ע דברים עמוקים בענין טעות המרגלים, בלקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 87 ואילך.

'הן בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות' — שהרי אחד מחמשה דברים שארעו בתשעה באב הוא שנגזר על אבותינו בחטא המרגלים שלא ייכנסו לארץ (משנה סוף תענית). ואילמלא אותה גזרה, היה משה מכניסם לארץ ושוב לא היה חורבן וגלות. נמצאת בכיית הדורות משתלשלת ובאה מחטא זה. (שפת אמת — תענית כט. וע"ע בהרחבה ב'פרקי מועדות' פרק יט, עמ' 439)

'מלמד שנטלו אבנים וזרקום כלפי מעלה' — וכי מה ראו לשטות זו, וכי להרוג עצמם רצו בזריקתם אבנים למעלה? יש לומר שרצו לרמוז בזה שכניסתם לארץ דורשת מהם להגיע למדרגה רוחנית גבוהה, וכל עלייה רוחנית צריכה עמל ויגיעה, וקל מאד ליפול ממנה. והמשילו זאת בזריקת אבנים כלפי מעלה, שהעליה כרוכה במאמץ, אולם הנפילה נעשית מאליה, ביעף (בן יהוידע).

ומהר"ל פירש, לא שזרקו אבנים גשמיים, רק מחמת דעתם ומחשבתם הרעה נחשב כאילו זרקו אבנים כלפי מעלה. או משום שאמרו לזרוק אבנים על משה השליח, וזה נחשב כזריקת אבנים למשלחו.

'מלמד שנשתרבו לשונם ונפל על טיבורם'... — מדה כנגד מדה, לפי שדברו בלשונם רע על ארץ ישראל, שהיא 'טבור' ומרכז לעולם. (בן יהוידע)

'נמצא ארון ונושאי וכהנים מצד אחד, וישראל מצד אחד. נשא ארון את נושאי ועבר' — ההוכחה לדבר, מלבד מהמשך הכתובים ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן וגו', כמו שכתב כאן רש"י — גם מלשון הכתוב ויעלו מן הירדן ולא כתוב 'ויעברו', משמע שהכהנים נושאי הארון עלו באותו צד שירדו, ולא עברו לעבר השני. (רש"י בספר יהושע שם).

וכן רמזו הדבר בקרי וכתוב; כתיב בעלות וקרינן 'בעלות' — הכהנים נראו כמי שעלו ובאמת לא עלו (הרד"ל). וכן יש לשמוע מלשון הכתוב ויעבר ארון ה' והכהנים לפני העם, והרי היה לו לומר ויעברו הכהנים נושאי ארון ה' — אלא שהארון עבר ועמו הכהנים. וגם ממה שכתוב 'לפני העם', והלא היה מאחריהם — אלא שנשא הארון למעלה מראשי העם עד שהגיעו לפנייהם (מרומי שדה. וע"ע בחדושי אגדות מהר"ל).

ויש להבין לשם מה נעשה נס גלוי כזה לארון ולנושאייו, ולמה לא עברו ביחד עם כלל ישראל? ויש לומר, כדי לפרסם דבר זה לעיני כל, שהארון נושא את נושאייו. (בן יהודע).

והגרא"א דסלר זצ"ל (בח"ד עמ' 261) הסביר את הענין בדרך זו:

ישנם נסים שאינם בגדר דחיית חוקי הטבע, אלא עיקר חוקי הטבע וכל מיגבלויותיו אינם חלים כלל כלפי דברים מסויימים. בדרך זו נעשים הנסים שעל ידי הזכרת שם, כמוזכר בדברי חז"ל כמה פעמים. אותם נסים נפעלים מתוך דרגת דבקות עליונה ברוחניות, שהעומד באותה מדרגה אין לו כל הגבלות הגשם. וכגון משה רבינו בארבעים יום, לא היה נצרך לצרכי הגוף. וכן הוא ענין קפיצת הדרך — ביטול הגבלת השטח.

אף הארון והלווחות היו באותה בחינה שלמעלה מן הטבע, שהרי אמרו (ב"ב צט.) מקום הארון אינו מן המדה, שלא תפס מקום בקדש הקדשים. ועל כן, לשם העברת הארון את הירדן, לא היה צורך ביבוש הנהר, אלא מעצמו נמצא הארון בעברו השני של הירדן, כי בכל מקום שצריך הארון להמציא — שם היה נמצא מאליו, שאין לגביו שום מוגבלות של מקום וזמן, או כל מחסום אחר. ולא הוא בלבד, אלא גם נושאייו התעלו לדרגה נפלאה זו של דבקות, וגם כלפיהם בטלו הגבלות אלו. ולכן לא הוזכר במקרא נס העברת הארון עם נס העברת ישראל בירדן, משום שכך היא מציאותו של הארון בכל שעה, שבמקום שצריך להיות — שם הוא ימצא.

'שעשה צרכיו בפניו' — יש לפרש, מרוב פחד ורעדה שמא יפול הארון נפתחו נקביו. [וכגון שאמרו על 'ותתחלחל המלכה מאד', וכן להלן (מד): שמע צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו]. ונעשה על כך, כי אילולא טעותו לא היה חושש לנפילתו, הרי שטעותו גרמה לו. (הערות במסכת סוטה)

'אמר רבי יוחנן: עוזא בא לעולם הבא...' — נראה שלא בא לומר שאעפ"י שחטא יש לו חלק לעולם הבא — שזה אין צריך לומר, והרי לא חטא בזדון אלא בשגגה, וכוונתו היתה לטובה שלא יפול הארון. אלא הכוונה לומר שבזכות מעשה זה שעשה לשם שמים, הוא בא לעולם הבא. (עפ"י הערות במסכת סוטה. ואעפ"י שנענש במיתה בעולם הזה, אין זה מהוה סתירה לצד הטוב הקיים באותו מעשה, שעל זה מגיע לו שכר).

'מפני שקרא לדברי תורה זמירות...' — כאומר קלות ורגילות עלי כזמירות (מדרש תנחומא — פנחס ח); ועוד, שהזמר אינו מצוי בפי האדם אלא לשעה. ובאמת דברי תורה אם אינם אצלו בתמידות, הרי הוא משכחם. (מהרש"א. וע' ר"ש פרה ד, א שכתב בפירושו התוספתא להפך: 'דרך בעלי זמירות שחורין על זמירותיהן שלא ישתכחו מהם, כך יש לאדם לחזור על משנתו. ונקט זמר מלשון זמירות היו לי חקך'). עוד יש לפרש: דוד שבח את התועלת שעל ידי התורה לזמר בהם עריצים ולכרות המזיקים למיניהם, ונתבע על כך שלא הזכיר את התועלת הגדולה יותר, לדעת את האסור ואת המותר. (בן יהודע).

(ע"ב) 'רבי יהודה אומר: על גבי אבנים כתבוה... ואחר כך סדו אותן בסיד' — ומה שהוקשה לך לדברי האומר שעל האבנים כתבו אותם ואחר כך סדו אותם בסיד, מה תועלת היתה באותה כתיבה אחר שכיסו אותה בסיד? אין זו קושיא כלל, דגזרת הכתוב היא שיהיה כן... (מתוך תשב"ץ ח"א נג).

ויש מפרשים טעם הכיסוי בסיד, כדי לשמר הכתב על ידו, וכשירצו לקרוא יקלפו את הסיד ויחזרו לסייד אחר הקריאה (חדושים ובאורים). וכן משום כבוד התורה, שלא להשאירה מגולה, וכענין שכתבו הפוסקים (ביו"ד רעז) שאין להשאיר ספר פתוח משום הכבוד (הערות במסכת סוטה).

ו'כתבו להן למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל...'. — בין לפי הדעה האומרת שכתבו כל התורה על האבנים, ובין לדברי הגאון (המובא ברמב"ן — תבוא) שלא כתבו אלא אזהרות של מצוות, היו כותבים כי החרם תחרימם, החתי והאמרי הכנעני והפרזי... למען אשר לא ילמדו... — אבל כתבום בסוף הדף. וצריך עיון מה עדיפות יש במה שכתבו בסוף הדף. ואולי הניחו חלק בין החרם תחרימם עד למען כדי שישמו לב. (עפ"י חזון איש קמו. וכן כתב ב'חדושים ובאורים', שהבליטו פסוק זה, אפשר שכתבוהו כפרשה בפני עצמה או שעשו הפסק שורה לפניו או גם לאחריו וכיו"ב).

'שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן' — פירוש 'חוזרין תשובה' — לשמור שבע מצוות בני נח. (כן מבואר מדברי הראשונים). וכך משמע לשון 'תשובה' — לשוב מהחטא, ולא חטאו אלא בשבע מצוות. ומה שכתבו להם כל התורה, היינו כדי שיראו התורה שניתנה לישראל ויקבלו להכנע להם. ואם ירצו לקבל גרות גמורה — יקבלו אותם. (עפ"י חזון איש קמו) וכן מה שאמר רבי יהודה, על דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת שהיה להן ללמד ולא למדו — נראה שאין הכוונה על שלא באו להתגייר, אלא על שאינם מקיימים שבע מצוות, רק עד שלא ראו את התורה אפשר שהיו שוגגים, אבל משראו ולא למדו נתחתם גזר דינם (חדושים ובאורים).

יושבית שביו — לרבות כנענים שבחוצה לארץ' — דרש על פי משמעות ושבית שביו — לשבות את השבויים ששבו האומות, וסתם ולא חילק, משמע אף כנענים השבויים אצלם. [וכיוצא בזה דרשו על הכתוב וישב ממנו שביו]. (הרד"ל)

ציונים וראשי פרקים — לעיון

(ע"ב) רבי יהודה אומר: על גבי אבנים כתובה... ואחר כך סדו אותן בסיד' — הפוסקים האחרונים דנו האם מותר לסייד כותל שכתובים עליו שמות ודברי קדושה. היו שרצו להוכיח מכאן שאין זה נחשב כמחיקת הכתב, שאם לא כן, למה לא חשו לאיסור מחיקה? ואמנם, כמה תשובות נתנו האחרונים בדבר; הואיל והכתב היה בשבעים לשון, לא היה בו קדושה כבאותיות לשון הקודש, ולכך היה מותר לסוד עליו (פנים יפות ולוית חן — תבוא. אמנם העירו שמתרגום יונתן משמע שכתבו בלשון הקודש ותרגמו לשאר לשונות. אך לדעת הגאון — מובא באבע"ז (תבוא) ניהא, שלא העתיקו את התורה כלשונה עם אוכרותיה אלא קיצורי המצוות). ועוד, אותו סיד היה בר-קילוף ונתנהו מראש על מנת לקלפו, כמו שעשו לבסוף אותם נוטירין, והרי הוא נידון כבגד המכסה את הכתב שניתן להסירו (שו"ת גור אריה י"ד מט). וע"ע בשו"ת רעק"א ח"ב טו; שו"ת אור שמח סוף ח"א. למעשה החמירו כמה פוסקים בדבר, וכתבו שנהגו להדביק נייר וכו' על הפוסקים ורק אח"כ לסייד. ע' בכל זה בשו"ת מעיל צדקה (כג), כד. מוזכר בפ"ת יו"ד רעו סק"ט. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ב מה, ב; דובב מירשים (ח"א קיד); שו"ת אור שמח (סוף ח"א).

עוד יש לפלפל לפי הסברים שכתב העומד להמחק אין בו איסור מחיקה, מותר ב'ממה נפשך', אם מחשבינו הסיד למחיקה, הרי אין בכתב קדושה, שהרי עמד מעיקרא לכך. ואף לפי אסורים בעומד למחיקה, יש להסתפק אם אסור מדאורייתא.

'לדברייך, היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה'... — פרש"י, לכך כתובה באר היטב כדי ללמדה לכל הרוצה, כדי שלא יהא לאומות פתחון פה לומר לא היה לנו מהיכן ללומדה. יש מן האחרונים שכתבו שהאיסור ללמד תורה לנכרי אינו אלא בתורה שבעל פה, והביאו ראייה מכאן שבתורה שבכתב אין איסור. ואמנם, כבר כתבו לדחות הראייה, כי היה זה על פי הדיבור. וגם היתה כאן מטרה מסוימת, שלא יהא להם פתחון פה, כמו שכתב רש"י. (ע' בזה במהר"ץ חיות כאן; שו"ת מהר"א או"ח ד; אגרות משה יו"ד ח"ג צ).

בספר 'ישראל קדושים' לר"צ הכהן (ו) כתב שלא נאמר האיסור אלא על 'עכו"ם ש עוסק בתורה' — דרך 'עסק', והיינו תורה שבעל פה, שכל דברי תורה שבכתב סתומים הם והעוסק בה צריך לפרש דבריו ואי אפשר לעסוק בה בלא תורה שבעל פה כלל, ולעולם העוסק בתורה הרי הוא מתבונן בתושבע"פ, ודבר זה מורשה ו'מאורסה' לקהלת 'עקב בלבד, שהתורה מסורה להם, אבל תורה שבכתב לבדה, הרי נכתבה על האבנים בשבעים לשון. וכדי למנוע פתחון פה היה מותר להניח לפניהם התושב"כ הגם שיפרשוהם לעצמם. ואמנם אילו היה אסור ללמדם אפילו תורה שבכתב לבדה, אין מסתבר להתיר משום צורך שכוזה. (וע"ע רסיסי לילה עמ' 167).

עוד על החילוק בין תושב"כ לתושבע"פ, ובין לימוד עיוני ללימוד שטחי, וכן על לימוד נביאים וכתובים וכיו"ב — ע' שלטי הגבורים ע"ז (ו). בדפי הרי"ף; מגן אברהם שלד סקי"ז; מהרש"א ושפת אמת ומהרצ"ח — חגיגה יג; שו"ת מנחת יצחק ח"ג צה; שו"ת שרידי אש ח"ב צ, ובסוף תשובה צב. וע"ע במובא ביוסף-דעת חגיגה יג).

'ככתבם וכלשונם'

'הן בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות' —
— 'כלום נוקם ונוטר הוא הקב"ה ובעל חימה? ועוד, אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה — ואלה הדורות מה חטאו, והלא די להם לדור של הבנים הראשונים שהמתינו בכניסתם לארץ ארבעים שנה עד תום כל דור אבותיהם?
ואם בעוונות הבנים גלו מארצם אחרי כן, מה קשר בין חטאת האבות לפורענות הבנים שנגזרה להיות ביום שחטאו האבות, בתשעה לחדש אב?
אלא כך הוא מצע הדברים; —

בעוון בכיה זו של חנם לא גזר הקב"ה 'במדבר הזה יתמו' אלא על האבות שחטאו, והבנים שלא חטאו באו לארץ וירשוהו. תאמר שהבנים מנוקים מעוון זה של כפיית טובה מכל וכל, והלא כל כחו של האב בבנו. אכן, לא יומתו הבנים בחטא האבות, אבל שקד הקב"ה על הבנים שיהיו נטהרים משרש החטא הזה הנטוע בבנים מירושת האבות, ותחת אשר מאסו האבות בארץ חמדה בבכי של חנם ואמרו 'נתנה ראש ונשובה מצרימה', יהיו מתקנים חטא הראשונים בבכי של דורות רבים, אשר יבכו בכל ארצות פזוריהם על ארץ חרבה, וגם כי יהא להם מרגוע שם ויחיו ברווחה — לא ישכחו את ארצם ויבכו עליה בכי אמת ויזילו דמעה על ארץ חרבה וישתוקקו לעלות ולחונן עפרה גם בשממותה, ויאמרו: 'ינעם לנפשי הלך ערום ויחף עלי חרבות שממה אשר היו דביריך'.

אמור מעתה, צדקה עשה הקב"ה עם ישראל, שבשעה שגזר עליהם חורבן וגלות בדורות אחרונים, קבע שעת הגזירה באותו יום של החטא הראשון, כדי שיהו הבנים מתקנים בבכיים שבדורות רבים את אשר קלקלו האבות הראשונים, וכל עמי תבל יאמרו, אך בנים הם לציון, וכל כובשיה ומחריביה זרים הם לה — יצאו מתוכה, ושבנו בנים לגבולם!
אומרים עליו על נפוליאון קיסר צרפת, שפעם אחת עבר על פתח בית הכנסת בפאריז ביום תשעה באב, וראה שם יהודים יושבים על הארץ ומבכים ומקוננים את חורבן מקדשם וארצם, כאשר היה אסון שפגע בהם אך אתמול — עמד משתומם ואחר אמר: אני נשבע שיש אחרית טובה לעם זה בארץ שלהם! — היכן מצינו עם אחר בעולם שישמור אבלו ותקותו אלפים בשנים ולא יפוג ממנו לעולם?! (מתוך ספר הפרשיות — שלח)

מפני מה נענש דוד, מפני שקרא לדברי תורה זמירות שנאמר זמרות היו לי חקיך בבית מגורי. אמר לו הקב"ה: דברי תורה שכתוב בהן התעייף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות?! הריני מכשילך בדבר שאפילו תינקות של בית רבן יודעין אותן' —
ז"ש להבין אם כן מפני מה נקבעה פסוק זה בכתובים, ואנו אומרים זה הפסוק, ודברי תורה הוא ומקבלין על זה שבר, והרי דוד נענש על לשון זה — אולם הלשון זמירות יש לה שני מובנים, והיינו לומר זמירות היו לי חקיך שהם קל ונקל לי לקיימם, ועל זה נענש דוד, שהרי אדרבא כל הגדול מחבירו יצרו גדול, וכשמגיעין למדרגה זו, שקל אצלו, יתגדל יצרו, וצופה רשע להצדיק ורוצה להכשילו, ומלחמת היצר עוד נתגבר ביתר שאר ויתר עז, וצריך עוד שמירה יותר ויותר וזהירות רבה, אבל לעומת זאת, להמתבונן ומתעמק בהתורה והמצוות, האושר הרוחני והנעימות שהוא מרגיש בהן, אין בארץ משלו, וכל חיי העולם הזה והאושר שבה, לא ישוו, אפילו לשעה אחת של קורת רוח, ממה שיש לו להמתבונן, וחכמת אדם תאיר פניו, ועוד ירצה להוסיף ולהוסיף, ובמובן זה מצווה הוא לומר זמירות היו לי חקיך. (מתוך הקדמת אבי עזרי לספר הפלאה)

על דרך זו פרשו כמה מהמפרשים, שאמנם מצינו בחינת 'זמירות' בתורה כמעלה וכדימוי לאופן העיסוק בה (ע' עירובין יח: ועוד), אבל מעבר לכך צריך האדם גם להתיגע ולהתעמק בה ולשים בה עיונו ולא לעשותה רק כזמירות וכמקור לנעימות ושעשוע. (ע"ע הערות במסכת סוטה).
ע"ע: דעת חכמה ומוסר ח"ב לח וח"ג פח.

(ע"ב) 'זהו עמים משרפות סיד — על עסקי סיד' —

'פירוש, דכוונת וּשְׁדַת אֹתָם בְּשִׁיד — כי החומר הגופני שלהם מעכב וחוצץ ביניהם ובין השגת התורה, אלא שמכל מקום נתן הש"י בהם בינה יתרה לקלוף אותו סיד, כי יש בהם כח להתגבר בכח חכמתם ובינתם על החומריי שלהם ולהסירו. והיינו, שיבואו להתגייר. אבל הם לא עשו כן וחזרו לשקוע באותו סיד ולהעלים דברי תורה מלבבם ולילך בשרירות לבם. ורשעים תרדף רעה — שהעבירה עצמה שורפתם, כמו שנאמר רוחכם אש תאכלכם, וכמו שאמרו דאש של גיהנם הוא מהעבירות עצמן ותבערת היצר שבלבם בחייהם, כתנור בוער מאופה ע"י היצר הרע שיורד ומסית, אחר כך כשעולה ומשטין ויורד ונוטל נשמה הוא שורפה באותה אש וליהט אותם היום הבא להיות משרפות סיד. ואז יתפשט חכמת התורה בכל הלבבות דבנ"י...
(ישראל קדושים' לר"צ הכהן מלובלין, עמ' 48)

יש מי שכתב (בבאור התוספתא, ח) שלא עמדו על ההרים אלא הזקנים והשופטים, אבל שאר העם עמד למטה. (עפ"י מרומי שדה לו.).

אחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהן את כל דברי התורה בשבעים לשון (באר היטב). יש מן הראשונים שכתבו שנכתבה התורה בשלמותה. ויש אומרים שלא נכתבו אלא המצוות בקיצור). והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו. קילפו את האבנים ונטלון ובאו ולנו במקומם, בגלגל, ושם הקימו את האבנים. (עפ"י גמרא כאן ולהלן לו.).

בירושלמי מובאת דעת רבי יהודה, שעל אבני המלון נכתבו הדברים לא על אבני המזבח. (מובא בתוס' להלן לה:).

ראה פרטים נוספים להלן לה-לו.

ב. וטמא טמא יקרא — צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים, וכל מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים.

וכן אמרו לענין מקרא ביכורים שהוא בקול רם ויענית ואמרת. בניגוד לוידוי מעשר שאין שם 'עניה', כדי להודיע צערו — צרות שעברו על ישראל, צרת לבן הארמי וצרת מצרים) לרבים.

הרמב"ם השמיט קריאת ביכורים בקול רם. (מנחת חינוך תרו, א). ויש לומר שלדעתו אינה אלא מדה טובה משום ענוה, ולא מדינא. [ובזה מובן שיוצאים במקרא בכורים מדין 'שומע כעונה' גם לפי השיטות שבברכת כהנים אין יוצאים מפני שצריך קול רם]. (רשימות שיעורי הגר"ד סולוביצ'יק סוכה לא:).

ג. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מפני מה תקנו תפלה בלחש — שלא לבייש את עוברי עבירה (המתודים על עבירותיהם בתפילה), שהרי לא חילק הכתוב בין חטאת לעולה בדבר הנכר.

יש מי שהראה שנחלקו בדבר החכמים בירושלמי, האם רצוי שיגלה חטאו [שבשוגג] לרבים אלא שרשאי להסתירו, או שמא אין הדבר רצוי (ע' חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב נט, ב ואילך).

ד. חטאת באה כשבה או שעירה, שהמתבייש בחטאו יוכל להביא כשבה שנקבותה מוסתרת באליה, ואין ניכר לרבים אם מביא חטאת (נקבה) או עולה (זכר). אבל חטאת עבודת כוכבים אינה באה אלא שעירה שאין לה אליה. הטיל עליו הכתוב שיתבייש שתהא לו כפרה מעונש גדול כזה.

דפים לג — לה

נד. כיצד עברו ישראל את הירדן בכניסתם לארץ?

יום שעברו ישראל את הירדן, היה הארון נוסע לפניהם, שלא כבשאר מסעות שהיה נוסע אחר שני דגלים. אותו היום היו הכהנים נושאים אותו ולא הלויים. כיון שניטבלו רגלי כהנים במים, חזרו המים לאחוריהם, וקמו נד אחד בגובה י"ב מיל לדברי רבי יהודה, כאורך מחנה ישראל. רבי אלעזר בר' שמעון אומר: היו מים נגדשים ועולים כיפים על גבי כיפים יותר משלש מאות מיל, עד שראו אותם כל מלכי מזרח ומערב. (ואמרו בירושלמי: עד לבו של ריקיע. ושם אומרים: עד בבל). לדעה אחת בדעת רבי אלעזר בר"ש, היו עוברים את הירדן בזה אחר זה (כדרך בני אדם העוברים בשביל אחד,

כגון עשרה אנשים זה אצל זה. עתוס', ולפי דעה אחרת — כחנייתן עברו (וצמצמו הרווח שביניהם. עתוס').

עודם בירדן אמר להם יהושע: דעו על מה אתם עוברים את הירדן, על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם. אם אתם עושים כן — מוטב, ואם לאו — באים מים ושוטפים אותיכם, כלומר אותי ואתכם. אמר ריש לקיש: בירדן קיבלו עליהם את הנסתרות. אמר להם יהושע: אם אין אתם מקבלים את הנסתרות, המים באים ושוטפים אתכם. תדע לך שהוא כן, שהרי עכן חטא ורובם של סנהדרין נפלה. אמר רבי לוי: ביבנה הותרה הרצועה יצתה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות. (ירושלמי, מובא בתוס').

בעודם שם אמר להם יהושע: הרימו לכם ממצב רגלי הכהנים איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי ישראל, והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה, בגלגל — סימן לבנים שעברו אבות את הירדן. נטלו אבנים שכל אחת שוקלת כארבעים סאה.

כיון שעלה האחרון שבישראל מן הירדן, חזרו מים למקומם. נמצא ארון ונושאו וכהנים מצד אחד וישראל מצד אחד. נשא ארון את נושאו ועבר.

מאותן אבנים שנטלו מן הירדן, הקימו מזבח בהר עיבל, וסדוהו בסיד וכתבו עליו את דברי התורה בשבעים לשון. נטלון ולנו במקומם (- בגלגל, ושם הקימו את האבנים).

נמצאת אומר, שלשה מיני אבנים היו; אחד שהקים משה בעבר הירדן בארץ מואב (בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר... ולהלן הוא אומר וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת באר היטב - אתיא 'באר' 'באר'). ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן (ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן) ואחד שהקים בגלגל.

על האבנים שהקים משה כתב את כל התורה כדרך שכתב יהושע על האבנים שהקימו בגלגל. ואילו האבנים שהוקמו בתוך הירדן, לא כתבו עליהן כלום. (תשב"ץ ח"א נג).

ישנה דעה בירושלמי שארבעה מיני אבנים היו, שאבני המלון לשעה היו ונגנזו, ואבנים שבירדן — משוקעות שם, ואלו של משה כבר נכנסו עמהם לארץ, ובמה מקיימים את הכתוב שהיו האבנים קיימים לזכרון לזרעם — באבנים שהקים יהושע להם על גב הירדן).

בא וראה כמה נסים נעשו באותו היום, עברו ישראל את הירדן, ובאו להר גריזים ולהר עיבל — יתר מששים מיל, ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם, וכל העומד בפניהם מיד נתרו (את אימתי אשלה לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם...; תפל עליהם אימתה ופחד... עד יעבר עמך ה'...). הצרעה היתה עומדת על שפת הירדן, וזרקה באויבים מרה וסימתה עיניהם מלמעלה וסירסתם מלמטה — כדברי ריש לקיש. ולרב פפא שתי צרעות היו, אחד של משה שלא עברה עמהם את הירדן, ואחת של יהושע שעברה עמהם. (לו.).

דפים לד — לה

- נה. א. כיצד נשאו המרגלים את הפירות שהביאו עמם מהארץ?
- ב. מה היתה כוונת המרגלים בהליכתם?
- ג. מה היו דברי המרגלים בשובם מתוך הארץ?
- ד. מה היה ענשם של מוציאי דבת הארץ רעה, ושל שאר העם?

א. אשכול הענבים נשאוהו בשני מוטות (וישאוהו במוט בשנים – ממשמע שנאמר 'במוט' אני יודע שבשנים, מה ת"ל 'בשנים' – בשני מוטות). אמר רבי יצחק: משא ומשא הנושא את המשא. (פרש"י: שני מוטות נוספים הנתונים תחת שני המוטות באלכסון. ויש אומרים: לארכם. ויש מפרשים: מוטות, ומוטות על מוטות – על כל אחד משני המוטות היו שני מוטות קטנים בקצותיו) – הרי שמונה אנשים נשאו האשכול (שנפחו תשע מאות וששים סאה, שמשא כל אחד מהם מאה ועשרים סאה. מאירי עפ"י הגמרא). אחד נשא רימון ואחד נשא תאנה. יהושע וכלב לא נשאו כלום, אם משום חשיבותם אם מפני שלא היו באותה עצה.

ב. ויחפרו לנו את הארץ – אמר רבי חייא בר אבא: מרגלים לא נתכוונו אלא לבושתה של ארץ. וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. וילכו ויבאו... – אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מקיש הליכה לביאה, מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה. שילוח המרגלים היה על דעתם ולא במצות ה'. (שלה לך – מדעתך. וייטב בעיני הדבר – ולא בעיניו של מקום).

ג. כששבו המרגלים הראום את פרי הארץ והחלו לספר בשבתה (כדי שייאמנו דבריהם. אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: כל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו). אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד וגם ילדי הענק (שמעניקים חמה בקומתם – דומה כאילו צוארם נוקב ועונק בחמה) ראינו שם וגו'.

פתח יהושע לדבר. אמרו לו: זה 'ראש-קטוע' (שאינו לו בנים ליטול חלק בארץ. ויש מפרשים: על שם אות י' שבראש שמו, שהיא אות קטועה) ידבר! רצה כלב להשתקם, אמר להם: וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם? סברו בגנותו הוא מדבר, שתקו. אמר להם: הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והאכילנו את המן. אם יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע לא נשמע לו?! – עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה. והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו – כיוונו בדבריהם כלפי מעלה, כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם (רבי חנינא בר פפא).

ויציאו דבת הארץ אשר תרו אתה... ארץ אכלת יושביה הוא – דרש רבא: אמר הקב"ה, אני חשבתיה לטובה, שכל מקום שהגיעו אליו, מת שם אדם חשוב כדי שייטרדו ולא יחקרו אחריהם. ויש אומרים: איוב נפטר וניטרדו הכל בהספדו. והם חשבו לרעה – ארץ אוכלת יושביה. ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם – מאין ידעו? כאשר היו מברים האבלים, תחת הארזים היו מברים, וכיון שראום המרגלים, עלו וישבו באילנות, שמעו אותם אומרים: רואים אנו אנשים הדומים לחגבים.

יהושע וכלב בשמעם דברי המרגלים קרעו בגדיהם ואמרו על כל העדה טובה הארץ מאד מאד... אך בה' אל תמרדו... ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד... – אמר רבי חייא בר אבא: מלמד שנטלו אבנים וזרקום כלפי מעלה.

ד. וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' – אמר רבי שמעון בן לקיש: שמתו מיתה משונה. אמר רבי חנינא בר פפא, דרש ר' שילא איש כפר תמרתא: מלמד שנשתרבב לשונם ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם, ומטיבורם ללשונם. ורב נחמן בר יצחק אמר: באסכרה מתו.

ועוד נגזר על כל אנשי הדור ההוא מבין עשרים שנה ומעלה, להיספות במדבר במשך ארבעים שנה, יום לשנה יום לשנה, מלבד יהושע וכלב. ואותו היום תשעה באב היה, אמר הקב"ה: אתם בכיתם מכה של חנם ואני קבע לכם בכיה לדורות.

דף לה

- נ. א. מה היה חטאו של עוזא בבוא הארון מקרית יערים? ומה דינו לעולם הבא?
ב. מפני מה נענש דוד שמת עוזא על ידו?
ג. מדוע הוכו מאנשי בית שמש בעלות הארון משדה פלשתים?
ד. כיצד כתבו ישראל את התורה על שתיים עשרה האבנים?
ה. אילמלי היו הכנענים חוזרים בתשובה ורוצים לקיים התורה בשעה שנכנסו ישראל לארץ, האם היו מקבלים אותם?
ו. האם הותרה במלחמה אשת יפת תואר כנענית?
א. עוזא שלח את ידו לאחוז את הארון. אמר לו הקב"ה: עוזא, נושאי נשא (הארון), עצמו לא כל שכן?! לפי דעה אחת משום כך הוכה עוזא, על שגגתו אשר שגג במעשה זה. ולפי דעה אחרת, על ששעה צרכיו בפניו.
יש מי שפרש סיבת עונשו של עוזא, מפני שהיה ישראל ועשה עבודה המוטלת על בני קהת, שלהם בלבד ניתנה עבודת המשא. (עפ"י רד"ק).
אמר רבי יוחנן: עוזא בא לעולם הבא (וימת שם עם ארון האלקים) — מה ארון לעולם קיים אף עוזא בא לעוה"ב.
ב. ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזא — אמר רבי אלעזר: שנשתנו פניו כחררה. דרש רבא: מפני מה נענש דוד, מפני שקרא לדברי תורה זמירות, שנאמר זמרות היו לי חקיך בבית מגורי. אמר לו הקב"ה: דברי תורה שכתוב בהן התעייף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות?! הריני מכשילך בדבר שאפילו תינזקות של בית רבן יודעין אותו, שכתוב ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו. והוא הביאו בעגלה.
ג. רבי אבהו ורבי אלעזר; אחד אמר, קוצרים ומשתחווים היו (לא בטלו ממלאכתם לכבודו. ופירוש כי ראו בארון — לשון ביוון. רש"י). ואחד אמר: גם דברים היו שם, שאמרו כלפי הארון, מי הכעיסך כשכעסת ומי בא לך שנתפייסת ובאת.
ויך בעם שבעים איש וחמשים אלף איש — רבי אבהו ורבי אלעזר; אחד אמר שבעים איש וכל אחד אחד שקול כחמשים אלף, ואחד אמר: חמשים אלף היו וכל אחד אחד שקול כשבעים סנהדרין.
ד. רבי יהודה אומר: על גבי אבנים כתובה ואחר כך סדו אותן בסיד כפי שנצטוו. [אמר לו רבי שמעון: לדברייך, היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה. אמר לו בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושיגרו נוטירין (= סופרים) שלהם וקילפו את הסיד והעתיקוה. ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת, שהיה להם ללמד ולא למדו]. רבי שמעון אומר: על גבי סיד כתובה. וכתבו להם למטה למען אשר לא ילמדו

אתכם לעשת ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לה' אלקיכם — הא אם עשו תשובה — מקבלים אותם.

ישנה דעה בירושלמי שעל האבנים עצמן כתבו, והסידה בסיד לא היתה אלא בין אבן לאבן.

ה. לדברי רבי שמעון, וכמותו שנו בברייתא, הכנענים שמחוץ לגבולות הארץ, אילו היו חוזרים בתשובה (לקיים שבע מצוות בני נח. ראשונים) — מקבלים אותם. (כי החרם תחרימם, החתי והאמרי הכנעני... למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם. ואולם אלו שבתוך הארץ אין מקבלים, שמחמת יראה עושים. רש"י). ורבי יהודה חולק.

א. התוס' כתבו על פי הספרי: כל עוד לא התחילו במלחמה, מקבלים את הכנענים בין לרבי יהודה בין לרבי שמעון, ואפילו אלו שבתוכה, וכגון רחב. [ואפשר אפילו מיאנו בתחילה להיכנע ואח"כ רוצים לחזור, קודם תחילת המלחמה. עהז"א קמו לך לה סק"ב]. לא נחלקו אלא לאחר שהתחילו במלחמה, האם מקבלים את הכנענים שמחוצה לה כדין שאר אומות, אם לאו. וכן הוסיף הרמב"ן (שופטים) ראיות מכריעות מן המקראות, שגם שבע אומות, אם היו משלימים היו מקיימים אותם. וכן כתב המאירי. וכתב החזון-איש (קמו לך לה סק"א) שגם דעת רש"י כן. (וזהו שלא כפי שתפסו הרמב"ן והמאירי ועוד, את דברי רש"י כפשוטו). ולדעת הרמב"ם, אפילו לאחר שהתחילו במלחמה מקבלים כנענים שבתוכה ואף מזרע עמלק (ע' אבני נזר או"ח תקח; חזו"א אה"ע קמו, לך לה סק"ה), כאשר הם מקבלים עליהם לשמור שבע מצוות, ומסכימים למס ועבדות. לא נאמר לא תחיה כל נשמה אלא אם לא השלימו. [ולא הערימו יושבי גבעון אלא מפני שרצו שיכרות להם יהושע ברית]. וע"ע ב'הערות למסכת סוטה'.

ב. משמע שכנענים שבחוזה לארץ, אם לא חזרו בהם, הרי הם בכלל 'לא תחיה כל נשמה' ואינן כשאר אומות שמניחים טף ונשים, ככתוב. (עפ"י חזו"א קמו).

ו. משמע בגמרא (כפי שפרשו רש"י ותוס') שלדברי רבי שמעון הותרה אשת יפת תואר משבע אומות בחוזה לארץ (אבל בארץ אין להם התר אלא קודם שהתחילו במלחמה — כדברי התוס' הנ"ל). וכן שנו בברייתא בסתם. אבל לרבי יהודה אסור.

א. משמע שאשת יפת תואר כנענית מחוזה לארץ הותר לקיימה אפילו לא עשתה תשובה גמורה אלא מטבילה בעל כרחה ודיו. (עפ"י מרומי שדה).

ב. הרמב"ם השמיט דין זה, ומסתימת הדברים נראה שאפילו בארץ מותר לקיים יפת תואר כנענית. וצ"ע, שהרי בסוגיא מבוואר להפך. (עפ"י מנחת חינוך תקלב,א).

דף לו

נז. כיצד היו כתובים שמות השבטים על שתי אבני האפוד של הכהן הגדול?

רב כהנא אמר, כדרך שהיו חלוקין השבטים על הרי גריזים ועיבל, כך חלוקים שמותיהם על האפוד; שמעון לוי ויהודה יששכר יוסף ובנימין מכאן, ראובן גד ואשר זבולון דן ונפתלי מכאן. והשיבו על דבריו מדברי הברייתא; לתנא קמא היו כתובים כפי סדר לידתן; על האבן האחת ששה